

Urejenost invalidske politike v Evropski uniji in Sloveniji

V svetu je po oceni Svetovne zdravstvene organizacije več kot 900 milijonov invalidnih oseb, kar je več kot desetina vsega svetovnega prebivalstva. Večina jih živi v državah v razvoju, vendar so bili, so in bodo prisotni v vseh delih sveta in v vseh družbah. V vsej njihovi zgodovini jih je družba zavračala in pogosto ravnala z njimi na najbolj okrutne načine¹ in jim celo odrekala pravico do življenja. Človeštvo je potrebovalo tisoče let, da je razvilo idejo humanosti do invalidov. V EU je povprečen delež invalidov v državah članicah približno 12%; najvišji je v Španiji (15%). V Sloveniji imamo po podatkih Urada za invalide Republike Slovenije evidentiranih okrog 169.000 oseb s statusom invalida, kar predstavlja 8,5% prebivalstva.

Na pravice invalidov in njihovo varstvo so začele prve opozarjati invalidske organizacije s svojim združenjem strokovnjakov, prostovoljnih delavcev in invalidov, ki se zavzemajo za enakost invalidnih z neinvalidnimi osebami, odpravo diskriminacije in za izenačitev možnosti za zadovoljevanje njihovih pravic. V okviru teh organizacij je invalidom nudena pomoč pri reševanju raznih socialnih in ekonomskih težav, ki kljub pomoči države pogosto ostajajo nerešene. Invalide spodbujajo pri sprejemanju in izvajanju odločitev na vseh področjih delovanja države, od politike in gospodarstva, do socialnih in kulturnih zadev, predvsem pa za sodelovanje pri reševanju zadev, ki se dotikajo njih samih. Pri tem jih ščiti 12. točka Deklaracije Združenih narodov o pravicah invalidov, ki med drugim od vladnih organov zahteva sodelovanje z invalidski-

mi organizacijami, finančno pomoč in upoštevanje njihovih ciljev, vključiti pa jih morajo tudi v razvoj invalidske politike. V okviru (invalidskih) organizacij je bilo izpeljanih mnogo programov (PHARE, TEMPUS, HELIOS) s področja izboljšanja človekovih pravic invalidov (glej Vodič po pravicah invalidov, 1997: 17-18).

Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov² (v nadaljevanju Pravila) je leta 1993 Organizacija združenih narodov (v nadaljevanju OZN) sprejela kot reakcijo na mednarodno leto invalidov 1982, ko je začela odmevati težnja invalidov po neodvisnem življenju in enakih možnostih za zadovoljevanje človekovih potreb. Ta Pravila je sprejela tudi Slovenija. Namen Pravil je zagotoviti vsem invalidom, »da lahko kot člani družbe uveljavljajo enake pravice in izpolnjujejo enake obveznosti kot drugi« (Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov, 1996: 11). Pravila so osnoven dokument pri nadaljnjem oblikovanju invalidske politike in spodbujajo invalide k čim bolj aktivni vlogi pri oblikovanju te politike. V Pravilih je posebej izpostavljen izraz »izenačevanje možnosti«, kjer gre za proces, preko katerega različne sisteme družbe in okolja napravimo dostopne vsem, zlasti invalidom. Napisana so v obliki 22-tih pravil, ki pokrivajo celoten spekter družbenega in zasebnega življenja invalidov. Upoštevanje le-teh s strani držav podpisnic omogoča invalidom zagotavljanje človekovih pravic na vseh področjih življenja in njihovo enakopravno vključevanje v družbo.

Invalidska politika v Evropski uniji

V Evropski uniji je položaj invalidov različen od države do države in je odvisen od razvoja in ekonomskega položaja posamezne države, zato vsaka država sama poskrbi za izenačevanje pogojev in pravic invalidov. EU se pri svoji politiki in praksi, ki je zavezujoča za vse države članice in kandidatke, usmerja k življenju invalidov z dvema temeljnima načeloma:

1. Pravica invalidov je, da polnovredno in enakopravno prispevajo k aktivni družbi v vseh njenih oblikah, v vseh njenih kontekstih in v vsem bogastvu in raznolikosti.
2. Pravica invalidov je, da v polni meri sodelujejo pri razvijanju strategije in ustreznih aktivnosti, ki izhaja iz tega načela. Če naj bosta politika in praksa zares učinkoviti in vključujoči, morajo invalidi sodelovati v procesu ustvarjanja politike na evropski, nacionalni in lokalni ravni (glej Skinner, 2000: 24).

Ti dve temeljni načeli ter vse pogostejše zahteve državljanov EU in invalidskih organizacij so bili vzrok za vključitev nediskriminacijskega določila v 13. člen Amsterdamske pogodbe, kjer gre za prvo omenjanje besede »invalidnost« v kakšni evropski pogodbi in za sprejetje protidiskriminacijskega paketa. Evropska komisija je leta 2000 sprejela tudi uradno sporočilo o Evropi brez ovir za invalide, ki poudarja mobilnost invalidov v gospodarskem in družbenem življenju. Poudarja pomen napredka pri izboljševanju dostopa za invalide v transportu in stavbah, ker ima le-to pozitivne posledice za številna druga področja, kot so kakovost delovnega življenja, zaščita porabnika in tekmovalnost (glej Skinner, 2000: 28).

Odbor za zaposlovanje in socialne zadeve znotraj Evropske komisije je poleg nediskriminacijskega paketa sprejel (Trömel, 2000: 44-46) še:

- kampanjo za direktivo o invalidnosti,
- okvirni program o socialnem vključevanju invalidov,
- evropsko strategijo zaposlovanja, strukturne sklade in pobudo o enakosti,
- program socialnih aktivnosti,
- evropski dan invalidov 3. decembra, ki ga podpira Evropski parlament,
- evropsko leto invalidnih državljanov 2003.

Marca 2002 je bila sprejeta Madridska deklaracija z vodilom »Nediskriminacija in pozitivni ukrepi prinašajo socialno vključenost«. V tej deklaraciji je poudarek na naslednjem:

- **invalidnost je vprašanje človekovih pravic:**

Ponovno se nas skuša opomniti, da so invalidi upravičeni do enakih pravic kot vsi drugi državljani. 1. člen te deklaracije pravi: Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice.

- **invalidi zahtevajo enake možnosti in ne miloščine:**

Pomen enakih možnosti je v tem, da se tudi invalidom omogoči dostop do vseh družbenih koristi in možnost, da sami vodijo svoje življenje. S tem bo dosežen cilj socialne integracije, ki pomeni ustvarjanje družbe za vse, z aktivno vlogo posameznika.

- **ovire v družbi vodijo k diskriminaciji in socialni izključenosti:**

Ovire, ki onemogočajo vključenost invalidov v družbo, se najbolj kažejo v neenakih izobraževalnih možnostih. Zaradi tega imajo invalidi nizko raven izobrazbe, kar pa v nadaljnje implicira njihov slab položaj na vseh področjih družbenega življenja.

- **invalidi: nevidni državljani:**

Ker invalide pogosto smatramo za pripadnike neke druge skupine, nanje pogosto pozabimo in jih sploh ne opazimo. To pa samo pospešuje njihovo izključenost.

- **invalidi so raznolika skupina:**

Invalidi so zaradi različnih vrst invalidnosti zelo raznolika skupina in posledično tudi skupina z raznolikimi potrebami. To je pri

Salvador Dalí: **Tihostitje**, 1918 (naslikal komaj 14-leten), olje na platnu, Nacionalni muzej kraljice Sofie, Madrid.

vključevanju invalidov v družbo treba tudi upoštevati.

- **nediskriminacija + pozitivni ukrepi = socialna vključenost.**

Nedavno je bila sprejeta Listina o temeljnih pravicah v Evropski uniji, ki poudarja, da je za doseganje enakosti invalidov potrebno dopolniti pravico do nediskriminacije s pravico do prejemanja podpore in pomoči. Pristopi v okviru te listine so bili temelj Madridskega kongresa, kjer je bila sprejeta Madridska deklaracija (glej Madridska deklaracija, 2002).

EU izvaja tudi številne akcije za izboljšanje položaja invalidov, ki so nadaljevanje nediskriminacijskega paketa z namenom, da (Skinner, 2000: 28):

- odstrani ovire za večjo mobilnost,
- poveča dostopnost,

- obrzda informacijsko družbo v prid invalidov,
- razvija tehnologijo pomoči,
- ima zanesljivo statistično osnovo,
- spodbudi s svojim zgledom,
- okrepi koordinacijo med službami Evropske komisije,
- poveča osveščenost in nenazadnje
- se posvetuje z invalidi.

Cilj tovrstnih strategij EU, ki združujejo tri ključne pojme – nediskriminacijo, zaposlovanje in socialno vključevanje –, je ustvariti raznolikost in ustvarjalnost gospodarskega in družbenega življenja v EU ob spoštovanju in vključenosti vseh ljudi in družbenih skupin znotraj EU. Sodobna družba naj bi namreč temeljila na pojmu pravice in dopuščanja razlik, pomilovanju ter obvezni prilagoditvi družbeno sprejetih življenjskih norm.

V Evropski uniji deluje že prej omenjeni program za osebe s posebnimi potrebami HELIOS, katerega cilj je udeležanje enakih možnosti za invalide v družbenem okolju, pospeševanje njihove integracije v družbi ter spodbujanje sodelovanja med nevladnimi invalidskimi organizacijami in državnimi institucijami. V okviru programa se skuša invalidom omogočiti lažje vključevanje v družbo – večjo samostojnost pri transportu, dostopu do zgradb in javnih storitev ipd. V programu HELIOS že nekaj časa sodeluje tudi slovenski Urad za invalide in bolnike.

Evropski forum invalidov (EDF) je krovna organizacija 70 evropskih nevladnih organizacij in 17 nacionalnih svetov iz držav EU in držav članic evropskega gospodarskega prostora (EEA). Organizacija zastopa interese 37 milijonov invalidov, kolikor jih živi državah članicah Evropske unije. Poslanstvo foruma je promoviranje enakih možnosti invalidov in zaščita človekovih pravic v dialogu z evropskimi ustanovami in drugimi evropskimi avtoritetami. S svojo dejavnostjo pokriva vsa področja politike, ki so pomembna za življenje invalidov in so v pristojnosti Evropske unije; preprečevanje diskriminacije, socialna vključenost, zaposlovanje, informacijska družba in transport. Evropski invalidski forum sprejema med svoje člane s statusom opazovalca tudi Svete invalidskih organizacij iz držav pristopnic in kandidatke za vstop v EU. Slovenska nevladna gibanja invalidov že precej časa sodelujejo in si izmenjujejo informacije z Evropskim invalidskim forumom. Pred tremi leti je namreč izvršni odbor Evropskega invalidskega foruma na osnovi pisne vloge in poslane dokumentacije sprejel sklep o sprejemu SIOS-a v članstvo s statusom opazovalca. Ko bo Slovenija s prvim majem letos postala članica EU, se bo status opazovalca samodejno spremenil v status rednega člana (glej http://www.ds-rs.si/novice/sporocila/medn03_26.htm 9. 3. 2004).

Invalidska politika v Sloveniji

Pri nas je razvoj invalidskega varstva ves čas potekal ob upoštevanju določb Ustave Republike Slovenije³, ki predstavlja temelj varstva človekovih pravic državljanov Slovenije. Ustava je temeljni dokument, ki pravno potrjuje neodvisnost in samostojnost Slovenije in njenih državljanov in predstavlja osnovo za nastanek drugih pravnih dokumentov, s katerimi se zagotavlja demokracija. V ustavi je Slovenija opredeljena kot pravna in socialna država. To načelo se uresničuje s sistemom socialnega varstva, socialnega zavarovanja in z zagotavljanjem posebnih pravic posameznim skupinam prebivalstva. Država ureja obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in druga socialna zavarovanja ter skrbi za njihovo delovanje. Državljeni imajo, pod pogoji določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti. Pomembni členi, ki varujejo tudi pravice invalidov, so: 18. člen (prepoved mučenja), 32. člen (svoboda gibanja), 34. člen (pravica do osebnega dostojanstva in varnosti), 35. člen (varstvo pravic zasebnosti in osebnostnih pravic), 39. člen (svoboda izražanja), 41. člen (svoboda vesti), 43. člen (volilna pravica), 44. člen (sodelovanje pri upravljanju javnih zadev), 49. člen (svoboda dela), 50. člen (pravica do socialne varnosti), 51. člen (pravica do zdravstvenega varstva), 52. člen (pravica invalidov do varstva in usposabljanja za delo), 55. člen (svobodno odločanje o rojstvih otrok), 56. člen (pravice otrok), 57. člen (izobrazba in šolanje), 78. člen (primerno stanovanje) in drugi.

V naši državi je poleg Ustave še okoli 60 zakonov in podzakonskih aktov, ki urejajo invalidsko problematiko na področjih socialne varnosti, zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja, vzgoje in izobraževanja, zaposlovanja, usposabljanja za delo in pravice iz pokojninsko invalidskega zavarovanja ter olajšav in oprostitev.

Za invalidsko varstvo so na različnih ravneh zadolžene različne institucije. Na ravni države so za to področje pristojna ministrstva (predvsem Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ministrstvo za finance in druga), vlada in državni zbor (znotraj njega deluje Komisija za vprašanja invalidov), ki pripravljajo predloge predpisov za področje invalidskega varstva in spremljajo njihovo uresničevanje. Država zagotavlja in razvija delovanje socialno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih zavodov, kjer lahko posamezniki uveljavljajo pravice iz socialnega varstva in pravice do vzgoje in izobraževanja. V reševanje invalidske problematike se v naši državi vključujejo tudi invalidi, ki se lahko združujejo v invalidskih organizacijah. V letu 1994 je bil ustanovljen Urad vlade za invalide in bolnike RS, ki je strokovna služba vlade za področje invalidskega varstva. Pri uradu je ustanovljen tudi Vladni svet za invalide kot najvišje posvetovalno telo na področju invalidskega varstva v državi (<http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/73-14/>, 2002).

Invalidska politika v Sloveniji še ni ustrezno rešena in bi zaradi zahtevnosti potrebovala sistemski pristop. Pri nas vlada invalidsko problematiko rešuje predvsem z urejanjem invalidskih organizacij. Nujno pa bi bilo, da bi najprej sprejela mednarodno klasifikacijo invalidnosti, da bi lahko ugotovili natančnejše število in strukturo invalidov pri nas. V ta namen je bila na pobudo vlade že pred več kot letom ustanovljena nacionalna delovna skupina za uvajanje mednarodne klasifikacije okvar, prizadetosti in oviranosti. Invalidom pa bo podobno kot v drugih državah članicah potrebno čimprej zagotoviti sodobne pripomočke, ki so za njih bistvenega pomena pri odpravi gibalnih in komunikacijskih ovir (npr. ustrezna računalniška oprema za slepe in slabovidne, besedilni telefoni za gluhe, ko-

munikatorji za osebe, ki so hkrati gluhe in slepe, itd.).

Koncepcijo razvoja invalidske politike pri nas je leta 1991 sprejel slovenski parlament, ki je s tem določil smernice njenega razvoja. Istega leta je bila ustanovljena Vladna komisija za invalidska vprašanja, tri leta kasneje pa še parlamentarna komisija in Urad Vlade RS za invalide.

Jedro te koncepcije predstavljajo razvojni cilji, s katerimi naj bi se zasnovala sodobna invalidska politika, ki bi bila sposobna reševati naraščajočo problematiko s tega področja. Kakor navaja Uršič (glej Uršič, 1995: 25), so ti cilji razčlenjeni v tri glavne vsebinske sklope:

1. neodvisno življenje invalidov, ki zajema predvsem področji premagovanja fizične odvisnosti in vplivanja na stališča javnosti;
2. samoorganiziranje invalidov, ki zajema predvsem področja invalidskih organizacij, družino in druge osnovne skupnosti, vključevanje v politično odločanje in prosti čas;
3. družbeno organizirani programi pomoči, ki zajemajo naslednje sklope dejavnosti: preprečevanje nastajanja invalidnosti, zdravstveno varstvo, rehabilitacijo, tehnične pripomočke, denarne dajatve in neformalno oziroma prostovoljno delo ter izobraževanje.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je že decembra lani pripravilo Zakon o izenačevanju možnosti za invalide, ki bo uzakonil pozitivno diskriminacijo do ljudi z invalidnostmi. Sedaj čaka le še na sprejetje s strani vlade. Ta dopolnilni zakon bo temeljil na načelu, da je invalidnost stanje, ki izhaja iz omejitev posameznika in odnosa okolja. Narava okolja namreč odločilno vpliva na obseg omejitve, ki jo povzroči invalidnost. Namen zakona je zmanjšanje razlik oziroma povečevanje možnosti za enakost med invalidnimi in neinvalidnimi osebami ter preprečevanje in odprava omejitev, ki jih prinaša invalidnost. Vključuje tako nediskriminacijske

Salvador Dalí: **Avtoportret z rafaelovskim vratom**, 1921, olje na platnu, Muzej Gala-Salvador Dalí, Figueras.

ukrepe in pozitivne diskriminacijske ukrepe ali ukrepe za priznanje drugačnosti, zaradi katerih imajo invalidi pravico do posebnih pravic. Pri tem zakonu bo poudarek na tem, da pogoj za pridobitev posebnih storitev in pomoči po tem zakonu ne bi bila več invalidnost sama, ampak oviranost pri enakopravnem vključevanju v nadaljnje življenje.

S pripravo tega zakona želijo na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve (glej Izhodišča Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve pri pripravi Zakona o izenačevanju možnosti invalidnih oseb) doseči tri glavne cilje:

1. Izboljšati možnosti invalidnih oseb, da lahko živijo in delujejo kot člani družbe enakopravno z drugimi, ter preprečevati in odpravljati omejitve, ki jih prinaša invalidnost.
2. Izboljšati možnosti invalidnih oseb za samostojno življenje. Gre za proces doseganja neodvisnega življenja invalidov, ki po-

meni osvoboditev od izolacije ali institucije in hkrati možnost izbire in sprejemanja samostojnih odločitev.

3. Izboljšati možnosti invalidnih oseb za vplivanje na načrtovanje in izbiro storitev - za aktivno vlogo invalidov. Tukaj gre za uresničevanje načela enakih pravic, ki pravi, da so potrebe slehernega posameznika enako pomembne, zato sodelovanje posameznikov pri načinu zadovoljevanja teh potreb ne smemo zanemariti.

Sklep

Invalidi so pri nas zapostavljeni zaradi še vedno močno prisotne stigmatizacije, neznanja in strahu pred drugačnostjo, ki odločilno zaznamuje naše vedenje. V zadnjem času se zaradi vse večjega števila in prepoznavnosti vsakovrstnih invalidskih združenj, ki skušajo z informiranjem ljudi, opozarjanjem nase, na svoje pravice in zahteve pretrgati marginalizacijo invalidov, stanje počasi izboljšuje. Ta

prizadevanja vse bolj podpira tudi oblast, kar se odraža v noveliranju številnih zakonov in podzakonskih aktov, ki urejajo položaj invalidov. Invalidska zakonodaja pri nas se prilagaja evropskim smernicam in se usklajuje z mednarodnimi konvencijami.

Pri nas so invalidi na trgu delovne sile marginalizirani, kar je razvidno iz podatkov, ki kažejo, da je stopnja brezposelnosti invalidov v primerjavi s splošno brezposelnostjo večja in se še vedno povečuje, celo hitreje kot splošna brezposelnost. Invalidne osebe se pogosto zapirajo v svet omejitev, bojijo se novih razočaranj in zavračanj delodajalcev. Vse to je vzrok, da s časom postanejo vse bolj pasivni in vse manj motivirani za iskanje zaposlitve. Sprijaznijo se s svojim stanjem in so zelo malo pripravljeni narediti, da bi to stanje presegli. Invalidi tako še vedno ostajajo najtežje zaposljiva kategorija delavcev, tudi zato ker je zaradi njihove specifične narave zahteve dela za to kategorijo delavcev potrebno zelo veliko truda in znanja. Trend hitre stopnje rasti brezposelnosti invalidov velja tudi za večino evropskih držav.

Z uvajanjem sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije se lahko zaradi njenih lastnosti in odpiranja novih razsežnosti v zaposlovanju s pravim pristopom zelo poveča zaposljivost invalidov. Pod pravim pristopom je mišljena izobrazba, ki omogoča uporabo te tehnologije in pomoč države pri opremljanju delovnih mest za invalide, pa tudi posameznih invalidnih oseb, ki lahko s pomočjo te tehnologije delajo doma. Vendar tudi ta način zaposlovanja ni ustrezna rešitev za vse invalide, izključuje namreč tiste, ki zaradi vrste invalidnosti te tehnologije ne morejo ali niso sposobni uporabljati.

Naša država si kot sodobna evropska država prizadeva za izenačevanje možnosti izobraževanja in zaposlovanja invalidnih oseb. To se kaže z zakonodajo in ukrepi aktivne politike zaposlovanja, s katerimi Slovenija ponuja

nekaj možnosti za pospeševanje zaposlovanja invalidov. Zaposlovanje invalidov je smotno spodbujati zaradi ekonomskih, psiholoških in etično-humanih razlogov. S tem ni mišljeno le zaposlovanje v invalidskih, ampak vse bolj tudi v neinvalidskih podjetjih, saj je to eden izmed osnovnih načinov izenačevanja možnosti. Zavedati se moramo, da lahko z vidika racionalnosti in učinkovitosti invalidom najbolj pomagamo prav z usposabljanjem in zaposlovanjem. Boljše možnosti izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja ter odprava raznih ovir, s katerimi se invalidi srečujejo poleg diskriminacije, bi povečale njihovo motivacijo pri vključevanju v delovno okolje in tudi sicer v družbeno življenje. S tem bi se tudi dvignila njihova življenjska raven in raven splošnega zadovoljstva.

Literatura:

- Skinner, Roderick (2000): »Primerjava uspešnih zgledov dobre prakse, ki so jih razvili v državah EU in njihov pomen za Slovenijo«. V: Pomembnost mednarodnega sodelovanja za invalidske organizacije: zbornik predavanj s simpozija (24. oktober 2000). Inštitut za rehabilitacijo: Zveza delovnih invalidov Slovenije, Ljubljana, str. 31-37.
- Trömel, Stefan (2000): »Delovne skupine Evropskega parlamenta za invalidska vprašanja«. V: Pomembnost mednarodnega sodelovanja za invalidske organizacije: zbornik predavanj s simpozija (24. oktober 2000). Inštitut za rehabilitacijo: Zveza delovnih invalidov Slovenije, Ljubljana, str. 39-49.
- Uršič, Cveto, Drobnič, Janez (1995): Zaposlovanje invalidov: primerjava politik, koncepcij in ukrepov. Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo: Republiški zavod za zaposlovanje, Ljubljana.
- (1991) Uradni list Republike Slovenije, št. 33/91
- (1993) OZN, Generalna skupščina, Resolucija 48/96, 20. december 1993
- (1996) Republika Slovenija, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Nacionalni program usposabljanja in zaposlovanja invalidov, Ljubljana.
- (1996) Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov, pripravila Generalna skupščina Organizacije združenih narodov 1993; (prirejili in uredili Galeša, Mirko idr.). Urad Vlade Republike Slovenije za invalide, Ljubljana.
- (1997) Bela knjiga o reformi pokojninskega in

- invalidskega zavarovanja. Vlada RS, Ljubljana.
- (1997) Pravilnik o merilih za nadomestitev dela stroškov invalidskim podjetjem, Uradni list RS, št. 54/1997
- (1997) Vodič po pravicah invalidov. Urad Vlade Republike Slovenije za invalide, Ljubljana.
- (1998) Nacionalne invalidske povezave v Svet invalidskih organizacij Slovenije (SIOS). Svet invalidskih organizacij Slovenije, Ljubljana.
- (2001) Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS, Ljubljana.
- (2002) <http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/73-14/>, 15.5.2002.
- (2002) Izhodišča Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve pri pripravi zakona o izenačevanju možnosti invalidov. Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve.
- (2002) Madridska deklaracija = Madrid Declaration. Prevod Uršič, Cveto. Svet invalidskih organizacij Slovenije, Ljubljana.
- (2004) Employment: http://www.edf-feph.org/en/policy/empl/empl_news.htm, 8. 3. 2004
- (2004) Invalid: <http://evropa.gov.si/publikacije/slovinci-v-eu/invalidi/>, 10. 3. 2004
- (2004) Mladina: »Evropski invalidi zahtevajo sprejem zakonodaje EU o invalidih« Objavljeno 24. 1. 2004 na: <http://www.mladina.si/dnevnik/31731>, 8. 3. 2004.
- (2004) Non-discrimination: http://www.edf-feph.org/en/policy/nondisc/nond_news.htm, 8. 3. 2004.
- (2004) Objavljeno 29. 10. 2003 na: http://www.ds-rs.si/novice/sporocila/medno3_26.htm, 9. 3. 2004.
- (2004) Stališče poslanske skupine SDS do predloga zakona o invalidskih organizacijah http://www.sds.si/displayarticles_novice.php?mode=view_entry&entry=021024_213441.txt, 17. 2. 2004.
-
1. Znano je suženjstvo, poboji, mučenje, obvezno obrezovanje in sterilizacija invalidov, fizično omejevanje, vključevanje bolnikov v psihiatričnih ustanovah v znanstvene in medicinske eksperimente, prisilni pogoji dela idr.
 2. OZN, Generalna skupščina, Resolucija 48/96, 20. december 1993.
 3. Uradni list Republike Slovenije, št. 33/91, 2001, Ljubljana.